

ВИЗАНТИЙСКАТА ИМПЕРИЯ И ПЪВИЯТ КРЪСТОНОСЕН ПОХОД. ОТНОШЕНИЕТО НА АЛЕКСИЙ I КОМНИН КЪМ „ПОХОДА НА ПРОСТОЛЮДИЕТО“

Месут Али

THE BYZANTINE EMPIRE AND THE FIRST CRUSADE.
THE ATTITUDE OF ALEXIUS I KOMNENOS TOWARDS
THE “PEOPLE’S EXPEDITION”

Mesut Ali

Abstract: Forcing out the “infidels” – Seljuks and all other countries alike in Anatolia – is undoubtedly among the most important tasks which make up the foreign politics of the Byzantine Empire. Though, they lack the resources needed to complete it, which is why they need external powers that can only be brought to them by the Western Christian world. This much-needed military aid from the Latin countries to the West is given to them not in the way they thought it would be in Constantinople. Instead of the expected squads consisting of eastern mercenaries, well-organized armies led by their feudal lords are sent, marking the beginning of the Crusades. In this situation, it is important to note the role and extent of engagement that the Byzantine emperor had towards the forming of the idea for a Crusade to the East, as well as his behavior towards the so-called “Peasants’ Crusade” with Peter the Hermit and Gautier Sans-Avoir as its leaders, which is a catastrophic failure from the very beginning.

Keywords: Byzantine empire, Seljuks, The First Crusade, The People’s Expedition, Peter the Hermit, Gautier Sans-Avoir.

Изтласкването на „неверниците“ – селджуки и всички производни на тях държавни образувания от Анатолия – безспорно е една от първостепенните задачи на външната политика на Византийската империя. В определени моменти селджукската заплаха придобива екзистенциален характер, застрашаващ буквално съществуването ѝ. Това е валидно особено за първите години от управлението на Алексий I Комнин и изисква бързи и адекватни решения и целенасочени мерки за овладяването на почти безнадеждната ситуация, в която изпада империята, заплашена не само от Изток, но и от Запад. Италианските нормани, водени от Робер Гискар, открито претендират за византийските земи на Балканите. Методично, с много усилия, вложени не само на бойното поле, но и на полето на дипломатията, императорът блокира и неутрализира опасния нормански владетел. Подобен успех той постига и в източно направление. Мощта на селджуките е сериозно разклатена. Центробежните тенденции при тях

вземат връх вследствие на противоречията между отделните местни емири, умело подклаждани и от ромейската дипломация: *„При това положение постепенно изгрява плахата светлина на надеждата да бъде отвоювана Анатолия, както твърди Джон Джулиус Норуич, който продължава, уточнявайки: ...военната сила на императора се състои от чуждоземни платени наемници (в голямата си част варвари, на които не може да се има доверие), които ...сили са достатъчни само да осигуряват защитата на дългата западна и северна граница както и да предотвратят евентуално норманско нашествие от Южна Италия и твърде недостатъчни за планирана кампания срещу селджуките. Поради това той има нужда от военната подкрепа на Запада“* [Norwich, Jh. 2013, p. 55].

Тази толкова важна военна помощ от западните латински държави обаче е предоставена не по начина и не под формата, която си представят в Константинопол. Вместо очакваните отряди от наемници на изток поемат добре организирани армии, предвождани от своите феодали и така поставят началото на Кръстоносните походи. За този феномен с военни, социални и политически измерения са изписани хиляди страници от водещите в света медиевисти. Сред тях изпъкват имената на Рене Гресе и Стивън Рънсиман с тритомните едноименни истории, не по-маловажен е и приносът на плеяда изследователи, като Мишо, Шаландон, Успенски, Ришар, Гагова, Демиркент, Кайен и др., чиито трудове изследват в цялост или отделни аспекти на проблема за генезиса, развитието и геополитическите проекции на Кръстоносните походи.

Всички те в различна степен засягат взаимоотношенията на Византийската империя с участниците в отделните кампании и държавите, появили се вследствие на първата. Изследванията им позволяват детайлното проследяване на събитията, свързани с катализирането на огромната религиозна и обществена енергия в западноевропейските държави, дала тласък на това своего рода масово движение за освобождаването на Светите земи от ръцете на „неверниците“ и мястото и ролята му във външната политика на Комнинова Византия в неговия източен вектор. Богатството от извори с латински, ромейски, арменски и арабски произход позволява проследяване на събитията и анализиране на фактите през призмата на всички участници в тях, както и респ. по-обективна историческа оценка на научния проблем, фиксиран по-горе. Сред писмените първоизточници изпъкват византийските и кръстоносните в лицето на големите, особено ценни трудове на Ана Комнина, Йоан Кинам и Никита Хониат, „История на делата в задморските земи“ на Гийом Тирски, „Дела на франките и другите йерусалимци“ с неизвестен автор, „Деяния на франките“ на Фулхерий Шартърски, „Делата на Фридрих“ на Ото Фрайзингски, както и някои хроники с по-фрагментарен характер. Много важен източник на информация са арменските хроники на Матей Едески и неговия продължител – отец Григорий, „Всемирна хроника“ на Михаил Сирийски, докато съчиненията на Вахрам Едески и на Смбат Спарамет имат второстепенен характер. На послед-

но място, но не по-важност, са арабските, представени от многотомната „История на исляма“ на Ибну’л Есир, хрониката на Абу’л Фарадж, „История на селджуките в биографии“ на Ибну’л Адим, „Дамаска история“ на Ибну’л Каланиси, и др.

Наличният набор от извори обаче не дават достатъчна яснота за степента на личната съпричастност на основателя на династията на Комнините за раждането на идеята за кръстоносен поход на изток. Съществува едно сведение на хрониста Гибер от Ножан, в което той представя писмо до графа на Фландрия Робер I, изпратено от император Алексей I с молба за организиране на такъв, чрез който да бъде спасена империята от ръцете на „неверниците“ селджуки [Грусе, Р. 2008, I, с. 93]. Достоверността на този документ основателно се подлага на съмнение и не се приема безрезервно от последната генерация историци, изследователи на проблема. Според Грусе става въпрос за писмо, в което императорът напомня на графа за обещанието му Робер I да го подпомогне в борбата срещу селджуките, дадено по-време на преминаването на графа през византийските земи през 1087 г. [Грусе, Р. 2008, I, с. 93]. Тогава на връщане от поклонение в Светите земи Робер I се включва в една от военните кампании на Алексей I и поема ангажимента да му изпрати около 500 добре обучени рицари [Шаландон, Ф. 2017, с. 99]. Всъщност най-вероятно става дума за добре познатата практика за набиране на наемници от страна на константинополското правителство, чрез която то се опитва да попълва дефицитите в живата сила на ромейските войски след краха на темната система.

И отново, това има предвид императорът, когато моли за такава помощ папа Урбан II в хода на подновената кореспонденция между Рим и Константинопол и последвалото затопляне в отношенията между двата най-важни религиозни центъра на християнския свят през Средновековието. Шаландон също е на мнение, че молбата на Алексей I се отнася единствено до набирането на наемници, и допълва, че състоянието на империята към 1095 г. е такова, че не се налага той да отправя каквато и да е молба за военна помощ, а опасността от страна на куманите империята може да отрази със свои сили [вж. Шаландон, Ф. 2017, с. 128]. В тази връзка са и сведенията на Ана Комнина, която отбелязва, че баща ѝ научава вестта за *„наближаването на съставената от безброй войници франкски армии, преди още да си е починал поне малко“*, т.е. императорът е изненадан от появата на кръстоносните войски и то в един от малкото периоди на затишие по границите на империята. По нататък принцесата не крие, че в Константинопол се страхуват от навлизането им във византийските земи [вж. **Anna Komnena**. 1996, V, 305].

Макар Грусе приема като цяло тезата на Шаландон, но смята за основателно и мнението на Рьорихт за съществуването на официална молба от страна на василевса да използва цялата свободна военна сила на Запада [Грусе, Р. 2008, I, с. 94]. Въпреки спорните, неизяснени въпроси към този момент в историческата наука битова сравнително единодушие по отношение на това чия

е инициативата за появата на кръстоносното движение и организирането на Първия кръстоносен поход. И тя не е на Алексий I Комнин и призова му за военна помощ, тъй като неговото желание е да му бъдат предоставени наемни войски, с които да се разпорежда, а не организирането на военен поход, независим от него. За Византийската империя идеята за кръстоносен поход в западноевропейския смисъл е напълно чужда, твърди Острогорски: „За нея борбата срещу неверниците не е нещо ново, а напълно естествено състояние и начин на съществуване и оцеляване и вижда освобождаването на Светите земи, не като общохристиянско дело, а като задача на собствената държава“ [Острогорски, Г. 2013, с. 466].

Още по-малко инициативата се дължи на проповедите на някои маргинални духовници, осенени от провидението. Видно е, че причините са много по-комплексни и са свързани с особеностите на средновековното общество в Западна Европа и неговата душевност, в която религиозният фанатизъм и екзалтацията заемат важно място. За това трябва съвсем малка искра, за да бъде запалено чувството на емпатия към страданията на християните в земите, завладени от неверниците.

Тази искра е подадена от споменатия папа Урбан II, който, след като изслушва византийските пратеници, дошли на събора в Пиаченца в началото на 1095 г. да предадат отново молбата на императора за военна помощ за отвоюване на завладените от селджуките земи¹, отправя призив на последвалия между 18–28 ноември същата година събор в Клермон, доразвивайки идеята за изтласкването на селджуките от Мала Азия до това „християните да се обединят, за да отидат и освободят Светите земи“². Предлагайки и опрощение на греховете на всеки, участвал в светото начинание, папата запалва факела на този религиозен, военен, социален и политически феномен. Разбира се, не трябва да се пренебрегват и социално-икономическите причини. За част от

¹ Все пак коректно е да отбележим, че Шаландон не смята византийските пратеници въобще да са повдигали въпроса за военна помощ на този събор. Според него те участват с цел да изгладят разногласията между Папската курия и Константинополската патриаршия, а и по границите на империята цари относителен мир към 1095 г. и нищо не подбужда имперското правителство да търси военна помощ, а с опасността от страна на куманите то е в състояние да се справи само, смята той [Шаландон, Ф. 2017, с. 127–128]. Много по вероятна обаче е противоположната хипотеза, т.е. все пак да е поискана военна помощ, която е безспорно необходима с оглед на дългосрочните планове за отвоюване на Анатолия [Norwich, Jh. 2013, p. 55; Runciman, S. I, 2019, p. 82].

² Идеята за кръстоносен поход за „Свещена война“ срещу мюсюлманите и освобождаването на Светите земи и Гроба Господен според голяма част от изследователите бавно изкристализира след събора в Пиаченца. Трябва да се има предвид, че идеята не е нещо ново и непознато за западния християнски свят. Такава война се води на Пиренейския полуостров и посредством нея наскоро е отвоюван о. Сицилия [Norwich, Jh. 2013, p. 56; Грысе, Р. 2008, I, с. 95; Runciman, St. 2019, I, p. 82].

участниците те са водещи, но за основната група религиозните подбуди в една епоха на провиденциализъм няма как да не преобладават.

Новините от събора в Клермон предизвикват „шок и ужас“ в Константинопол. Вместо очакваните подразделения от наемни войници планира се на изток да потеглят добре организирани рицарски армии, предвождани от представители на едни от най-знатните аристократични фамилии на Западна Европа. Още повече, че това се случва в момент когато, както отбелязва Г. Острогорски: *„В европейската част на империята най-големите опасности са отстранени. На изток небето също като че ли се прояснява, защото разпокъсването на султаната и продължителната борба между емирите, приближават към сферата на възможното Византия да си възвърне Мала Азия“* [Острогорски, Г. 2013, с. 465]. Последната част от цитата може и да звучи малко пресилено, но отразява стабилизирането на империята във външнополитически план и преминаването на инициативата в нейни ръце, особено в Анатолия.

В условия на „форсмажорни“ обстоятелства император Алексий I приема поредица от превантивни мерки, чрез които да намали негативния ефект от преминаването през византийските земи на големите маси от рицари, оръженосци, някои от които поемат на път със семействата си, и всякаква папач от маргиналните слоеве на обществото. В тази връзка са складирани хранителни продукти по пътя, предложен от ромейска страна, подготвени са военни части, които да придружават и да не позволяват на кръстоносците да мародерстват на византийска територия [Norwich, Jh. 2013, pp. 56–57; Runciman, St. 2019, I, p. 91].

В създалата се нежелана от константинополското правителство ситуация най-важният въпрос, на който то трябва да отговори, е по какъв начин да бъдат използвани войските на този кръстоносен поход, за да може да се извлече максимална изгода за ромейските интереси на изток? В столицата на империята възприемат линия на поведение, чрез която се опитват да поставят под свой контрол похода. С тази цел са мерките споменати по-горе, следващата стъпка в тази посока обаче е много по-съществена и е свързана, както отбелязва Грусе, с юридическото регулиране на отношенията с водачите на кръстоносния поход. Алексий I Комнин смята, че кръстоносният поход е израз на подкрепата на западните християни в борбата му срещу селджукските завоеватели. Според него от правна гледна точка завладените земи в Мала Азия и Сирия имат законен господар в негово лице и като временно окупирани от нашествениците, трябва да се предадат на Византийската империя, след като бъдат освободени от кръстоносците, а самият акт на отвоюване да бъде извършен в името на владетеля ѝ [Грусе, Р. 2008, I, с. 112].

Началото на това феноменално движение с множество социални, религиозни, политически и други аспекти обаче [Льомерл, П. 2002, с. 103] поставят стихийно възникналите пориви за „носене на кръста“ на простолюдиято в

лицето на огромните тълпи от поклонници, обикновени войници, скитници, всякакви престъпници, нискоразрядни рицари и пр., водени от маргинализирани фанатични представители на западното общество, притежаващи солидна доза харизма, какъвто е Пиер Пустинника (Отшелника) например. Наричан във Византия „Петър Качулатия“, той успява да запали с пламенното си слово искрата на религиозния огън у големи маси от хора, вкл. и в средите на средната и висшата аристокрация.

Както твърди Рене Гресе, образът на Пиер е променен от легендата. Според нея по време на поклонение на Гроба Господен в Йерусалим Сам Иисус Христос му се явява на сън и му нарежда да убеди папата да призове християните на кръстоносен поход [Гресе, Р. 2008, I, с. 98]. Вероятно „голяма заслуга“ за това има Гийом Тирски, който го описва като нисък, слаб и грозен, но притежаващ определено обаяние, както и голяма духовна и физическа сила. По неговите думи Пиер по време на пребиваването си в Светия град се среща с йерусалимския патриарх Симеон³ и приема да предаде на папата и бароните в Западна Европа отчаяния зов за помощ на местните християни. Според ерудицията автор на може би най-значимия извор за историята на кръстоносните походи, Пиер отговаря на молбата на патриарха по следния начин: *„Знайте, свети отче, като напишете изчерпателно писмо до Римската църква и западните крале и принцове и като го подсилите с вашия печат, аз в името на спасението на моята душа няма да пренебрегна това дело, обикаляйки навсякъде, ще приканя за действие, колкото е възможно, ще направя видими тежките страдания, които се налага да търпите, и ще бързам с организирането на помощта“* [Tirensis, W. 2018, XI–XII, 44–46].

Зад лустросания от легендата образ в действителност по мнението на някои изследователи става дума за странстващ монах, вероятно отшелник,⁴ роден в Амиен, който към началото на кръстоносните походи е доста възрастен. Въпреки физическите си недостатъци – лицето му е изпито, на ръст е нисък, с мургав тен и вонящ неприятно – той притежава излъчване на светец и дарбата да увлича масите с темпераментните си проповеди. Предполага се, че не е присъствал лично на събора в Клермон, но е от първите, заедно с подобни на него, бедни монаси като Робер Д’Абрисел, които започват да призовават

³ Патриархът не пропуска да спомене, че не може да разчита на Гръцката империя, понеже и тя в рамките на няколко години загуби половината си територии [Tirensis, W. 2018, XI–XII, 44–46].

⁴ Няма единодушие сред изследователите на кръстоносните походи по отношение на факта, че е бил отшелник, като Норуич категорично не е съгласен с това [Norwich, Jh. 2013, p. 57]. С. Рънсиман също не споменава за това негово амплуа, но за Ж. Ришар това е безспорно [Ришар, Ж. 2005, с. 40]. За Рънсиман легендата, че е бил на поклонение в Йерусалим, също не съответства на истината. Според него става въпрос за неуспешен опит, тъй като Пиер бива принуден със сила от османците, да се върне назад, преди да стигне Светия град [Runciman, St. 2019, pp. 88–89].

хората да се включат в поход за освобождението на Гроба Господен. Това се случва още в края на 1095 г., в херцогство Бери. После продължава дейността си в Орлеан, Шампан, Лотарингия и Аахен и посреща Великден на следващата година в Кьолн, където вече го следва огромна тълпа от 10 000 последователи. Паралелно с това въодушевени, а може би и изпратени от него, мисионери обикалят цяла Западна Европа проповядват и призовават хора от всички съсловия да се включат в похода [Runciman, St. 2019, I, pp. 88–97; Norwich, Jh. 2013, pp. 56–57].

Сред тях се открояват имената на Готие Голтака, обеднял френски рицар⁵, германските духовници Фолкмар и Готшалк и др. Именно Готие поема пръв към Константинопол на път за Светите земи. Начело на зле организирана тълпа от няколко хиляди души преминава без големи инциденти през земите на Унгарското кралство, разбира се, с позволението на владетеля му Коломан. По време на прехода през владенията му унгарският крал се съгласява да осигури и снабдяването с продоволствия. Проблем, с който в бъдеще ще трябва да бъде решаван от всички водачи на кръстоносните походи и който ще трови отношенията им със страната домакин, най-вече тези с Византия [Tirensis, W. 2018, XVIII, 58–59; Грысе, Р. 2008, I, с. 98; Runciman, St. 2019, I, p. 96].

Първият контакт на империята с въпросните носители на кръстоносната идея се осъществява след тяхното напускане на унгарските територии и навлизането им във византийските предели. Командващият гарнизона на Белград, както твърди Рънсиман, е учуден и объркан и не знае какво да предприеме, понеже не получава никакви нареждания и заповеди [Runciman, St. 2019, I, p. 96]. Това потвърждава и мнението, че не точно такава военна помощ, основана на организирането на собствени войски от поклонници от всички съсловия, полове и възрасти, очаква Алексий I, а наемни войски, т.е. кръстоносните походи са абсолютна изненада и за него.

Новината за появата на кръстоносците изненадва и Никита, стратега на Ниш. Той изпраща вестоводец, за да предупреди Константинопол и да получи инструкции за по нататъшни действия спрямо тях. Никита посреща кръстоносната армия в близост до града и ѝ осигурява така нужните продоволствия в очакване на отговор от столицата. Поради сериозността на проблема отговорът не закъснява. За да бъдат пресечени всякакви опити за мародерство, от Константинопол заповядват на управителя да осигури войсково подразделение, което да придружи кръстоносната тълпа до столицата на империята. Походът на Готие продължава през бившите български земи. Преминавайки през Средец, Филипопол и Адрианопол на 20 юли 1096 г. в спокойна атмосфера, пристига пред стените на Царицата на градовете, където по думите на Гийом

⁵ По отношения на имотното състояние на тази личност също няма единомислие. Ришар твърди, че става дума за объркване, свързано с неговия род, този на сеньорите на Боаси-сан-з-Авоар – San-s-Avoig на френски означава ‘безимотен’ [Ришар, Ж. 2005, с. 41].

Тирски: „...търси пътища да получи разрешение, да се установи на лагер в покрайнините на града и да търгува свободно до пристигането на Пиер, чийто призив е последвал за да тръгне на този поход“ [Tirensis, W. 2018, XVIII, 58–59]. Усилията са увенчани с успех. Императорът отговаря положително на молбата, като продължава да осигурява и прехраната на поклонниците [Грусе, Р. 2008, I, с. 98–100].

Основната група на т.нар. отряди на простолюдието, е водена от Пиер Отшелника и е съставена предимно от французи и немци. Тя наброява, според някои данни, между 20 000 и 40 000 души, вкл. жени и деца [Tirensis, W. 2018, XIX, 60; Runciman, St. 2019, I, р. 97; Norwich, Jh. 2013, р. 57], и тръгва от Кьолн в средата на април 1096 г. Отрядите на простолюдието преминават през Германия и Унгария почти без проблеми. Прехраната им отново е поета от местните владетели. Преди да напусне пределите на владенията на крал Коломан, тълпата си навлича гнева на унгарския крал. След конфликт с местното население отрядите на простолюдието завземат със сила крепостта Землин и избиват 4000 унгарци. Отново според сведенията Гийом Тирски: „... след като научава, че унгарският крал събира от всички краища въоръжени мъже, за да отмъсти“ [Tirensis, W. 2018, XIX, 60], по най-бързия начин напускат границите на кралството, прекосявайки р. Сава, и се насочват към Белград. Градът, превантивно изоставен от стратега Никита и опразнен от жителите му, е оплячкосан и опожарен въпреки опитите на Пиер да обуздае тълпата [Runciman, St. 2019, I, р. 98].

След седемдневен преход Пиер и хората му пристигат пред стените на Ниш. След като се установяват на лагер там, водачът на похода изпраща пратеници с молба до местните византийски власти да му предоставят хранителни припаси и да позволят на отрядите на простолюдието да търгуват с населението в околността. Никита се съгласява. Такива са и директивите от Константинопол, но стратегът на Ниш поставя условието да му бъдат предадени заложници. По този начин той се опитва да наложи някакъв контрол над действията на кръстоносната тълпа и така да гарантира безопасността на града. Преди „понеслите кръста“ последователи на Пиер да поемат отново на път, ситуацията ескалира. Разбойническите инстинкти на някои от тях, обикновени престъпници в битието им на Запад преди призова на папа Урбан, се събуждат [Грусе, Р. 2008, I, с. 101]. Включили се в похода с идеята да получат опрощение на греховете си или по-скоро да забогатеят чрез грабежи и придобиване на плячка, те опожаряват и опустошават предградията на Ниш. Ответната реакция не закъснява. Силите на ромейския стратег им нанасят тежко поражение, избивайки няколко хиляди души⁶, и разпръскват останалата част от кръстоносците, които по думите на Гийом Тирски намират спасение в „околните гори и

⁶ Според Гийом Тирски броят на загиналите кръстоносци е около 10 000 души, като голям брой жени и деца са пленени и отведени [Tirensis, W. 2018, XXI, 64].

безпътни земи“. Пак според въпросния автор необходими са три-четири дни да се съберат отново и да продължат напред [Tirensis, W. 2018, XXI, 64].

След като поемат на път, водачите на похода установяват, че по време на сблъсъците около Ниш е изгубена една четвърт от наличния състав. Оттук на-сетне самото придвижване до Константинопол е сравнително спокойно, което се дължи на присъствието на императорските пратеници, пресрещнали Пиер и последователите му близо до Средец (дн. София). Според заповедите, получени от Алексей I, императорските хора ще посрещнат всички нужди, свързани с прехраната на кръстоносците, при условие че те няма да се задържат на едно място повече от три дни. Без сериозни инциденти, следвайки маршрута, по който минават и хората на Готие – през Филипопол и Адрианопол – на 1 септември 1096 г. втората, по-голяма група кръстоносци от първата вълна на представителите на нисшите съсловия в Западна Европа пристига пред Константинопол. Там от известно време ги изчаква, за да продължат похода заедно, споменатият по-горе Готие Голтака с последователите си. Двете групи поклонници се установяват на лагер в специално посоченото от императорските чиновници място, а малко по-късно към тях се присъединява и малка група италиански поклонници [Шаландон, Ф. 2017, с. 137; Runciman, St. 2019, I, p. 100].

Огромната, разнородна маса от хора, от всякакъв пол и възраст, претендираща да изгони „неверниците“ от Светите земи събужда искреното любопитство, не само на обикновеното население на столицата, но и на самия Алексей I и съветниците му. За да задоволи споменатото любопитство и да даде напътствия, които биха били от полза за сигурността на похода през вражеските земи на селджуките, василевсът кани в двореца колоритния водач Пиер Отшелника, чиято слава го е изпреварила отдавна. Пиер е приет любезно и приятелски в двореца въпреки някои неприятни инциденти по пътя през византийските земи. На срещата императорът се ангажира с осигуряването на провизии и средства за участниците и съветва Пиер да изчака пристигането на войските на бароните [Грусе, Р. 2008, I, с. 101; Льомерл, П. 2002, с. 103], тъй като бегъл поглед, според Рънсман, е достатъчен за ромейския василевс да прецени военните качества на тълпата от селяци, монаси, напуснали своите манастири, разказали се грешници, следвани от жени и деца, и малкото на брой способни да носят оръжие рицари [Runciman, St. 2019, I, p. 100].

Нищо обаче не пречи на кръстоносната тълпа почти веднага да се впусне в грабежи и безчинства. Плячкосани са вилите на заможните в околностите на столицата, и предградията, населени с бедняци, не са пощадени дори византийските църкви. Неизвестният автор на Анонимната кръстоносна хроника описва изключително образно тези сцени: „Тези християни (кръстоносците) с отвратителното си поведение разграбиха и опожариха дворците в града, откъснаха оловото от покривите на църквите и го продадоха на ромеите, разгневилият се на тях император им нареди да преминат пролива. След като

преминаха пролива, кръстоносците продължиха със злите си дела. Разрушиха и къщите, както и църквите. Най-сетне стигнаха до Никомидия и там италианци, франки и германци се разделиха“ [Anonim *Hacli tarihi*. 2013. II, 52]. От думите на автора става ясно и друго – разтревоженият за сигурността на престолния град Алексий Комнин бърза да прехвърли необузданите орди в Азия. Прехвърлянето започва в края на първата седмица от пристигането им – на 7 август 1096 г., и в много кратки срокове ромейският флот стоварва хората на Пиер и Готие на Азитския бряг на Босфора, край Хризопол и Халкедон. Къщи, църкви, въобще всякакво имущество става жертва на неутолимата жажда за плячка на тълпите по пътя им към крепостта Кивотос, определена за сборен пункт от ромейския василевс, където той препоръчва, да бъдат изчакани западноевропейските господари с войските им.

Накрая, макар и имплицитно, анонимният извор обръща внимание и на разкола, който настъпва в редиците на кръстоносците. В историографията цари сравнително единодушие, че основната причина за това е в намаляването на авторитета на Пиер като главен подбудител и водач на похода на простолюдието [Грусе, Р. 2008, I, с. 102; Шаландон, Ф. 2017, с. 139; Runciman, St. 2019, I, p. 100–101]. Това излага на огромен риск не само живота на участниците, но и бъдещето на самия поход. В рамките само на два месеца те разширяват географията на своите грабителски набези до земите окупирани от селджуките. Трябва да се отбележи, че страда предимно местното гръцко християнско население. Разделени на лагери и групи, носителите на кръста, увлечени в своите стихийни рейдове, скоро достигат предградията на Никея – резиденцията на селджукския султан Кълъч Арслан I. След като отбиват успешно атаката на войсково подразделение от гарнизона, защитаващ града, кръстоносните тълпи се връщат в лагера си с богата плячка. Това поражда завист у останалите и ги окуражава на свой ред да нахлуят по-дълбоко в селджукските земи.

Така например група от няколко хиляди души, водени от Рено, завладява крепостта Ксеригордон и подлагат населението ѝ на изстребление. Понесените от селджуките загуби явно не са за пренебрегване, тъй като султанът реагира моментално. По думите на Ана Комнина: „...при вестта за тези събития султанът изпрати Илханес (Илхан)⁷ със силна войска“ [Anna Komnena. 1996, VI, 307], която обсажда кръстоносците, отрязва достъпа им до близките водоизточници и принуждава Рено да отвори портите на крепостта⁸. Краят на обса-

⁷ Според Грусе в случая по-скоро става въпрос за титла, а не за име [Грусе, Р. I, с. 102]. От своя страна, С. Рънсиман го определя като високопоставен военачалник, пак без да споменава име [Runciman, St. I, p. 10].

⁸ Рено според Рънсиман се договаря с командващия обсадата, да запази живота си с цената на вероотстъпничество, като впоследствие е отведен на изток и е продаден в робство като всички, приели това условие. А онези, които не се съгласяват да приемат исляма, са изклани по най-жесток начин [Runciman, St. I, p. 101].

дените е трагичен, малцината, спасили се от гибел, са отведени като пленници и продадени в робство в големите градове на Изтока – от Алепо, Антиохия чак до Хорасан [Anonim Hacli tarihi. 2013. II, 53].

Опитите на монаха от Амиен да наложи някакъв ред и дисциплина в хаоса, настъпил вследствие разкъсване нишката на субординация в редиците на кръстоносците, с всеки изминал ден са все по безуспешни, макар Гийом Тирски да посочва като причина за заминаването си за Константинопол, опитите да договори по ниски цени на стоките при търговията с византийската страна и по-добри условия за живот в Кивотос [Tirensis, W. 2018, XXIII, 66]. Данните, представени в Анонимната кръстоносна хроника, опровергават това твърдение. В текста недвусмислено е посочено, че той „...там (в Кивотос) беше събрал различни (по произход) хора, които не го слушаха и не му се подчиняваха и които не можеше да съдържа“ [Anonim Hacli tarihi. 2013. II, 53]. Ясно се вижда ерозията в харизмата и авторитета на инициатора и доскорошния безспорен водач на похода. Неспособен да обуздае последователите си, той предпочита да напусне и да се върне при Алексий I Комнин [Грысе, Р. 2008, I, с. 102; Шаландон, Ф. 2017, с. 139–140; Runciman, St. 2019, I, pp. 100–101].

Отсъствието на Гийом е използвано от хората около опозиционно настроените командири като Годфроа Бурел. Те се възползват от тежненията на преобладаващата част от участниците и обмислят решително сражение със селджуките [Tirensis, W. 2018, XXIV, 67]. Взето е решение да се атакува директно столицата на султана – Никея, въпреки настояването на лоялните на Пиер Пустинника Готие Голтака, графа на Тюбинген и Валтер фон Тек кръстоносци да се изчака завръщането на Гийом⁹. Рано сутринта на 21 октомври 1096 г. над 20 000 кръстоносци, от които 5000 са рицари, потеглят към Никея. В лагера остават само жените, децата и негодните да носят оръжие. Придвижването се осъществява в пълен безпорядък, шумно и без да се вземат елементарни предпазителни мерки. Уви, както се оказва, крайно безотговорно и с фатални последици. Навлязлата в тясната гориста долина на р. Дракон¹⁰ кръстоносна войска е изненадана от устроилите засада сили на Кълъч Арслан I. Доблестта и храбростта, проявени от рицарите в битката, не предотвратяват паниката, обзела тълпите от поклонници, които побягват обратно към лагера. Катастрофата е пълна, оцеляват малцината укрили се в близките гори и около 3000 души, добрали се до изоставен замък на брега на Мраморно море, но обсадени почти веднага от преследващите ги селджукски сили [Tirensis, W. 2018, XXIV, 67; Runciman, St. 2019, I, pp. 102–103]. Тежката участ, сполетяла останалите, е описана подробно в Анонимната хроника: „Турците ги нападнаха

⁹ В интерес на истината за около осем дни нетърпеливата тълпа чака завръщането на Пиер, след това е взето решение за нападение над столицата на Селджукския султанат [Runciman, St. I, p. 102].

¹⁰ По тази долина минава пътят за Никея и отстои на около 3 км от Кивотос.

и убиха мнозина, някои в съня им, някои все още голи, изколиха всички. Убиха и един свещеник по време на богослужение. Онези, които се спасиха, побягнаха към Кивотос, някои скочиха в морето, някои се скриха в планините и горите. Турците уловиха някои от нашите в крепостта и за да ги изгорят с нея, струпаха дървета. Обаче християните отвътре подпалиха дърветата и пламъците се обърнаха срещу турците и няколко от тях изгоряха. По такъв начин Господ Бог предпази нашите от този огън. В резултат на това обаче те попаднаха в ръцете на турците живи и както направиха с другите, ги отведоха в съседните страни Хорасан и Персия“, пише с горест авторът [Anonim Hacli tarihi. 2013. II, 54]. Независимо от някои неточности в представянето на събитията хрониката дава възможност за възстановяването им в тяхната последователност и реални краски. Машабите на поражението са изключително големи. Селджуките избиват голяма част от кръстоносците, като сред загиналите се открояват имената на Готие Голтака, графа на Тюбинген, Валтер фон Тек, Фулк Д'Орлеан и др. Попадени са само тези, които могат да бъдат продадени в робство на изток, младите жени и децата [Runciman, St. 2019, I, pp. 102–103].

Вестта за разгрома на кръстоносците едва ли изненадва императора в Константинопол. Той веднага възлага на командващия флота Ефорвений Катакалон организирането на операция по евакуацията на оцелелите. При появата на значителните ромейски сили в залива на Никомидия селджукските войски се изтеглят, а спасилите се от изстребление поклонници са натоварени на кораби и са прехвърлени в околностите на столицата, където да изчакат рицарските войски. Превантивно византийските власти ги принуждават да предадат оръжията си, за да се избегнат повторни злощастни инциденти с местното население като предходния път [Грусе, Р. 2008, I, с. 103; Шаландон, Ф. 2017, с. 139–140; Runciman, St. 2019, I, p. 103].

Причините за неуспеха на тази първа по рода си инициатива, която преди всичко е прелюдия към Първия кръстоносен поход – този на благородниците, са повече от ясни. Лошата организация и некомпетентното командване, липсата на военен опит у голяма част от поклонниците, разнородният социален и етнически състав, високият процент на участниците от криминогенния контингент причиняват краха на начинанието. По думите на Ана Комнина баща ѝ с укорителен тон припомня на Пиер Пустинника, че не е послушал съвета му да изчака пристигането на бароните и по този начин е предизвикал провала на похода. Несъгласен с този упрек, Пиер хвърля вината върху загубилите живота си или свободата по време на битката, като ги нарича „крадци и разбойници“ [Anna Komnena. 1996, VI, 308]. Както обобщава Грусе: „Кръстоносният поход на простолюдието използва религиозното движение като претекст за грабежи и анархия. Това е удобен случай за всички врагове на обществения ред да участват в масовото унищожение под прикритието на всяка религиозна или политическа революция“ [Грусе, Р. 2008, I, с. 105]. Основно поради

тази причина той не носи ползи на Византия, а напротив – само главоболия, свързани с опазването на обществения ред и изхранването на огромната маса от хора. Не решава нито един от проблемите на византийската външна политика на изток и зарежда отношенията със следващите кръстоносци с напрежение. Неслучайно споменатата Анонимна кръстоносна хроника обвинява императора, че се радва на поражението на кръстоносната войска [**Anonim Hacli tarihi**. 2013, II, 54]. Шаландон смята това за малко вероятно, понеже василевсът веднага изпраща силна флота в помощ на оцелелите поклонници [**Шаландон, Ф.** 2017, с. 137], но вероятността да си е отдъхнал след елиминирането на тази потенциална опасност, която в голяма степен застрашава сигурността и на византийските земи и население, е голяма.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Ангелов, Д. 1994 – Д. Ангелов. Византия. Политическа история. Стара Загора, 1994. [Angelov, D. Vizantia. Politicheska istoria. Stara Zagora, 1994.]

Левченко, М. 1940 – М. Левченко. История Византии. Москва, 1940. [Levchenko, M. Istoria Vizantii. Moskva, 1994.]

Грусе, Р. 2008 – Р. Грусе. История на Кръстоносните походи и Йерусалимското кралство. Том I. Част I. Превод: В. Владов, В. Стоев. София, 2008. [Gruse, R. Istoria na Krastonosnite pohodi i Jerusaliskoto kralstvo. Tom I. Chast I. Prevod: V. Vladov, V. Stoev, Sofia, 2008.]

Мутафчиев, П. 2014 – П. Мутафчиев. Лекции по история на Византия. София, 2014. [P. Mutaftchiev. Leksii po istoria na Vizantia. Sofia, 2014.]

Камерън, Е. 2011 – Е. Камерън. Византийците. София, 2011. [E. Kameran. Vizantiytsite. Sofia, 2011.]

Льомерл, П. 2002 – П. Льомерл. История на Византия. София, 2002. [P. Lyomerl. Istoria na Vizantia. Sofia, 2002.]

Острогорски, Г. 2013 – Г. Острогорски. История на византийската държава. София, 2013. [G. Ostrogorski. Istoria na vizantiyskata darzhava. Sofia, 2013.]

Паяслиян, С. 2011 – С. Паяслиян. История на Армения. София, 2011. [S. Payasliyan. Istoria na Armnenia. Sofia, 2011.]

Ришар, Ж. 2005 – Ж. Ришар. История на Кръстоносните походи. София, 2005. [Zh. Rishar. Istoria na Krastonosnite pohodi. Sofia, 2005.]

Тъпкова-Заимова, В., Димитров, Д., Павлов, П. 2011 – В. Тъпкова-Заимова, Д. Й. Димитров, П. Павлов. Византия и византийският свят. София, 2011. [V. Tapkova-Zaimova, D. Y. Dimitrov, P. Pavlov. Vizantia i vizantiyskiyat svyat. Sofia, 2011.]

Abu'l Farac. 1950 – Abu'l Farac Tarihi. Cilt 2. *TTKB*. Ankara: Çev. O. R. Dogrul, 1950.

Anonym hacli tarihi. 2013 – Anonym hacli tarihi. (Gesta francorum et aliorum hierosolimitanorum). İstanbul: Çev. Engin Ayan, 2013.

Anna Komnena. 1996 – Anna Komnena. Alexiad – Malazgirtin Sonrası. İstanbul: Çev. Bilge Umar, 1996.

Ayönü, Y. 2014 – Yusuf Ayönü. Selçuklular ve Bizans. Ankara, 2014.

Baykara, T. 1985 – Tuncer Baykara. Türkiye Selçukluları devrinde Konya. Ankara, 1985.

Cahen, Cl. 2012 – Claude Cahen. Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler. İstanbul: Çev. Erol Üyepazarcı, 2012.

Chahin, M. 1987 – Mack Chahin. The Kingdom of Armenia. London, 1987.

Demirkent, I. 1985 – Işın Demirkent. Sultan I. Kılıç Arslan. Ankara, 1985.

Diel, Ch. 2017 – Charles Diehl. Bizans İmparatorluğu Tarihi. İstanbul, 2017.

Ersan, M. 1995 – Mehmet Ersan. Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler. Doktora tezi. İzmir, 1995.

Ibnu'l Esir. 1991 – Ibnu'l Esir. El Kamil Fit Tarih. Cilt XI. İstanbul: Çev. M. Beşir Eryarsoy, 1991.

Kolektif. 2000 – Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952 – 1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136 – 1162). Ankara: Çev. H. D. Andreyasyan, 2000.

Merçil, E. 1994 – Erdoğan Merçil. Bizans'da Selçuklu Hanedan Mensupları. *TTKBE*, Ankara, 1994.

Norwich, Jh. 2013 – Bizans Gerileme Ve çöküş Donemi M.s 1082 – 1453 John Julius Norwich. İstanbul: Çev. S. Riegel. 2013.

Öngül, A. 2014 – Ali Öngül. Selçuklular Tarihi – 2. Anadolu Selçukluları ve Beylikler. İstanbul, 2014.

Özaydın, A. 1992 – Abdülkerim Özaydın. Danismendliler. *DGBIT*, C 8. İstanbul, 1992, 121–140.

Kafesoğlu, I. 1953 – İbrahim Kafesoğlu. Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu. İstanbul, 1953.

Runciman, St. 1987 – Steven Runciman. A History of the Crusades. Vol. I: The First Crusade and the Foundations of the Kingdom of Jerusalem. Cambridge University Press, 1987.

Runciman, St. 2016 – Steven Runciman. A History of the Crusades: Vol. II: The Kingdom of Jerusalem and the Frankish East, 1100 – 1187. Cambridge University Press, 2016.

Runciman, S. 2019 – Steven Runciman. Haçlı seferleri tarihi, Cilt I, cev. F. Isiltan, *TTK*, Ankara, 2019.

Runciman, S. 2019a – Steven Runciman. Haçlı Seferleri Tarihi. 2. cilt Kudus Krallığı ve Frank Dogu 1100 – 1187. *TTK*. Ankara: Çev. F. Isiltan, 2019.

Süryani Mihail. 1944 – Süryani Patrik Mihail'in Vakainamesi İkinci Kısım (1042 – 1195). İstanbul: Çev. Hrant D. Andreasyan, 1944.

Sevim, A. 1989 – Ali Sevim. Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi. Ankara, 1989.

Sevim, A., Merçil, E. 1995 – Ali Sevim, Erdoğan Merçil. Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilât ve Kültür). *TTK*. Ankara, 1995.

Tirensis, W. 2018 – Willermus Tirensis. Haçlılar Türkler Karşısında: Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği 3 (1143 – 1184). Ankara: Çev. Engin Ayan, 2018.

Turan, O. 1984 – Osman Turan. Selçuklular Zamanında Türkiye. İstanbul, 1984.

Üremis, A. 2005 – Ali Üremis . Türkiye Selcuklularinin Dogu Anadolu Politikasi. Ankara, 2005.

Интернет източници / Internet based sources

Василиев, А. – А. Василиев. История Византийской империи. Т. 2. От Крестовых походов до падения Константинополя. [А. Vasiliyev. Istoria Vizantiyskoy imperii. T. 2. Ot krestovuyh pohodov do padeniya Konstantinopolya]. – < <https://azbyka.ru/otechnik/Aleksandr-Vasilev/istoriya-vizantijskoj-imperii-tom2/> > (май 2024 г.)

Успенский, Ф. И. – Ф. И. Успенский. История Крестовых походов. – <<https://lib.pravmir.ru/library/readbook/2185#>> (април 2024 г.) [F. I. Uspenskiy. Istoria Krestovyykh pokhodov. <<https://lib.pravmir.ru/library/readbook/2185#>> (april 2024 g.)]

Ersan, M. Kilikiya Ermeni kralligi ve hacilar uzerine. *KAM*, Sayı 4, 1996, 134–141 – <www.isamveri.org> (april 2024 g.)

Gokhan, I. 2012 – I. Gokhan. Turkiye Selcuklulari ile Kilikiya Ermenileri arasindaki siyasi iliskiler, *NEUSBED*, Nevsehir, 2012, 70–108. – <www.docplayer.biz.tr> (april 2024 g.)

Rencber, A. Komnenos Hanedanı Döneminde Bizans’ın Kilikiya politikasi. *ITOBIAD*, Cilt/ Vol: 6, Sayı/Issue 3 – <<http://www.dergipark.org.tr>> (april 2024 g.)

Съкращения/ List of abbreviations

ITOBIAD – İnsan ve toplum bilimleri araştırmaları dergisi

KAM – Kubbealtı akademi mecmuası

TTK – Türkiye tarihi kurumu

TTKBE – Türk tarihi kurumu Basım Evi

KSY – Kultur Sanat Yayıncılık

HTOS – Holy Trinity Orthodox School

NEUSBED – Nevşehir üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi